

СТРЕС ПРИ РАБОТА И ДЪЛГОСРОЧНИ ПОСЛЕДСТВИЯ НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИЯ ПРЕХОД

Бистра Ценова*

Резките социално-икономически промени и продължителни преходи трябва да са обект на внимание от страна на учени и практики поради дългосрочните им последствия за приспособяването и промените в индивидите и организациите, в които те работят. На основата на собствени и чужди изследвания са разгледани връзките между водещи обществено-икономически фактори и психосоциални характеристики на работното място през последните години у нас, несъответствието между вложени усилия и възнаграждение (признание), свързания с тях стрес и различни аспекти на благополучието.

Професионален стрес и икономически промени – макросоциални тенденции

Живеем във време на голяма *нестабилност* на всички макроскопични сили — икономика, политика, култура, технология и наука, трудова заетост, екология, международни културни и търговски отношения. Бързите социални промени, свързани с безработица и рецесия са от най-значимите категории на стресиращи събития на макросоциално равнище.

Обусловеният от работата стрес е значително по-тежък през периоди на крупни икономически промени и спад, отколкото по време на икономическа експанзия. Преобладаващата част от изследванията на стреса при работа разглежда преди всичко изискванията, натоварването и удовлетвореността от труда. Основната причина за това

* Н.с. I ст. Бистра Ценова, дп — Национален център по опазване на общественото здраве.
Адрес за контакти: bistratz@abv.bg

е, че натоварването и изискванията на работата са значително повишени, а удовлетвореността от работата — значително по-ниска по време на фазата на спадане на икономическата активност. Работното натоварване е увеличено, защото: 1) покупателната способност намалява и работникът или мениджърът трябва да работи повече, за да изкара привичната си заплата; 2) равнището на конкуренция между фирмите за понижената покупателна способност на потребителите е повишено значително в рамките на един бранш, и често до такава степен, че финансовото оцеляване на организацията е под въпрос; 3) съществува конкуренция между работещи и мениджъри в една и съща фирма за запазване на работата, позицията и използването на намаляващите ресурси в свиващия се пазар за стоки или услуги на фирмата; 4) повишават се изискванията от различни ръководители във фирмата към работещите, за изпълнението на разнообразни задачи и потребности, които в условията на застрашено оцеляване на фирмата, стават особено неотложни.

Исторически ракурс — резки икономически промени като източник на житейски стрес, макросоциални тенденции

Логичен подход към проверката на възможния ефект на житейския стрес върху болестността е използването на исторически данни за основни аспекти на обществени промени. Фактически всички основни типове житейски стрес могат да бъдат разглеждани като съдържащи социални тенденции сами по себе си — напр. финансова загуба, безработица, болест, смъртност, раждания, миграция, развод, раздяла, криминална агресия и т.н. Наслагването и сливането на такива тенденции с различна интензивност, с времето неминуемо поражда още по-голям стрес. По такъв начин, ако стресът увеличава риска от заболяемост или смъртност, или пряко като болестотворен агент (Levi, L. 1979), или чрез повишаване на чувствителността (или понижаване на имунитета), тогава трябва да можем да проследяваме такива интеркорелации — исторически и количествено.

При изследвания на стреса на индивидуално равнище на анализ с индикатор ниският социално-икономически статус, ясно се проявяват методологичните проблеми при този вид анализ. Теоретично колкото по-ниска е социално-икономическата позиция на индивида, то:

1. В толкова по-голяма степен той е експониран на вредни житейски промени — и по-специално на включващи икономическа нестабилност и загуби;

2. Толкова по-малко е предпазен той, поради сравнително малкото финансови ресурси или човешка подкрепа.

Преди 50 години тази теория се подкрепя от емпирични изследвания в областта на психиатричната епидемиология, установили наличието на статистически надеждна обратна зависимост между социално-икономическия статус и преваленса на психичните разстройства